
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II.

Eds. Rastislav Kožíak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 332 s.
ISBN 80-89027-20-2

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Mikuláš II. a jeho kanonizácia v kontexte vzťahov ruského pravoslávia a štátu

Štefan Kuruc

KURUC, Štefan: *Nicholas II. and his Canonisation in the Context of Relations between Russian Orthodoxy and the State*. In: Svátec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos, 2006, p. 223-245.

In 1981 Nicholas and his immediate family were canonised as saints by the Russian Orthodox Church Outside Russia as martyrs. On August 14, 2000 they were canonised by the synod of the Russian Orthodox Church. They were not named martyrs, since their death did not result immediately from their Christian faith; instead they were canonised as passion bearers. In the Russian Orthodox Christianity, a passion-bearer (Russian: strastoterpets, cmpacmomepneu) is a person who faces his or her death in a Christ-like manner. Unlike martyrs, passion-bearers are not explicitly killed for their faith, though they hold to that faith with piety and true love of God.

KEYWORDS: History, Russia, Nicholas II., Russian Orthodox Church, Canonisation

1. VZŤAH CIRKVI A ŠTÁTU V RUSKU DO ROKU 1917

Vznik moskovského cárstva v 16. storočí sa stal najvýznamnejším bodom ruskej histórie. Ruskí cári si nenárokovali byť nástupcami byzantských cárov, ale snažili sa získať „paritu“ v postavení so západoeurópskymi monarchami. Situácia sa zmenila, keď Rus dobyla rozsiahle územia na východe, čím si pravoslávny cár podrobil územia pohanov.¹

Po páde Byzancie sa u ruských autorov zjavila myšlienka o nadradenosti ruského pravoslávia nad byzantským. V rokoch 1514-1521 mních pskovského Jelizarovho kláštora Filotej v duchu tézy o jednote celého kresťanského sveta dokazoval v liste veľkokniežaťu Vasilijovi III., že prvým centrom kresťanského sveta bol starý Rím, po páde cisárstva nový Rím – Konštantínopol, nakoniec sa centrom kresťanstva stal tretí Rím Moskva.² Základom Filotejovej koncepcie bolo presvedčenie o akomsi „nezničiteľnom romajskom cisárstve“, ktoré začína epochou Augusta. K nemu patrí aj pozemský život Krista. Rím si zachoval svoju „fyzickú“ existenciu,

¹ SRKRYNNIKOV, R. G.: *Tretij Rim. Vvedenije*.

<http://www.rus-sky.org/history/library/skrzynnikov.htm> (04.03.06)

² MEYENDORFF, J.: *Powszechność świadectwa i tożsamość Kościoła lokalnego w prawosławiu rosyjskim (988-1988)*. In: *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*. Lublin 1993, s. 266.

ale stratil svoju duchovnú podstatu, lebo bol „zachvátený“ katolicizmom. Ochrancom pravovernosti sa stalo byzantské cisárstvo, ale aj ono padlo do rúk neveriacich a tak túto úlohu preberá moskovské pravoslávne cárstvo. Idea o celosvetovej úlohe Moskvy mala u Filoteja skôr náboženský ako politický charakter. Táto doktrína našla pri dvore priaznivé prijatie, veď Vasilij III. bol po matke spriaznený s byzantskými cisármi.³

Začala sa objavovať myšlienka o tom, že Rus sa stala novým „cisárstvom Romajov“ – obranou pravej kresťanskej viery. To dalo podklad na to, aby sa cár s týmto nárokom obrátil na konštantínopolského patriarchu. V roku 1561 patriarcha oznámil, že cirkevný snem uznal legitimitu jeho cárskeho titulu. Príčinom Ivana IV. sa objavila legenda o spriaznenosti Rjurikovcov s cisárom Augustom.

Cársky titul neznačil nárok na hegemoniu v známom svete. Vyjadroval nábožensko-politickú doktrínu, podľa ktorej ruská pravoslávna monarchia stála vyššie, ako ktorákoľvek katolícka alebo protestantská monarchia, ktoré koniec-koncov neboli považované za pravé kresťanské. V duchu toho sa Ivan IV. s pohrdaním staval k panovníkom poľským, švédskym i anglickým.⁴

Vzťah cisárstva a cirkvi v Byzancii sa teoreticky odohrávali podľa princípu tzv. *symfónie*, t.j. vzájomného súhlasu za rešpektovania nezávislosti oboch subjektov. Štát uznával kresťanstvo a jeho zásady ako svoj základný zákon, cirkev považovala za svoju povinnosť preukazovať štátu povinnú úctu. To však nebolo cízaropapizmom, ktorý by dával cisárovi moc riadiť cirkev. Cízaropapizmus bol vždy zneužitím postavenia a nikdy nemal ani dogmatické ani kanonické zdôvodnenie. Napriek tomu „symfonické“ vzťahy štátu a cirkvi spôsobovali, že ovládajúc všetky oblasti života štátu, vplýval na cirkevný život v rámci správy štátu. V prípade dogmatických rozporov sa cirkev postavila proti cisárovi. Keď padla Byzancia, miesto pravoslávneho cisára zaujal ruský pravoslávny cár, ktorý sa považoval za priameho následníka byzantských cisárov.

V živote ruského národa bezpodmienečne prevládal vplyv pravoslávnej cirkvi, čo je vzhľadom k historickému vývoju pochopiteľné. Predpokladalo sa, že charakterové vlastnosti kresťana sú automaticky vlastnosťami a rysmi ruského národného charakteru: odovzdanosť do Božej vôle, pokora, súcit s blížnym. Slavjanofili z toho dedukovali veľké poslanie a zodpovednosť Ruska voči svetu.

Existenciu siekt, odštiepencov z pravoslávia, ktorých bolo v dejinách ruskej cirkvi mnoho (*molokani, duchoborci, chlystovci, skopci, serafimovci, subotníci*), považoval štát nebezpečnú nielen z hľadiska ortodoxie, ale aj ako nebezpečenstvo pre štát. Trestný zákon v dobe Mikuláša II. trestal šírenie kacírstva alebo učenia, ktoré by poškodzovalo pravoslávnu cirkev a hlásateľov heterodoxných názorov v ruskom pravosláví na území impéria stratou občianskych práv a vyhnanstvom. Bola ustanovená zvláštna pravoslávna misijná spoločnosť, cieľom ktorej bolo obracať zblúdilých a inovercov na pravoslávie.⁵

Postavenie pravoslávia ako štátneho náboženstva spôsobovalo, že všetci predstavitelia štátu a štátni úradníci nielen do cirkvi patrili, ale ju aj podporovali a vieru

³ SRKRYNNIKOV, R. G. : *Tretij Rim*. gl. 3. Russkoje carstvo pri Vasilii III., <http://www.rus-sky.org/history/library/skrynnikov.htm> (04.03.06)

⁴ SRKRYNNIKOV, R. G. : *Tretij Rim*. gl. 4. Obrazovanie moskovskogo carstva, <http://www.rus-sky.org/history/library/skrynnikov.htm> (04.03.06)

⁵ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svět*. (Rusko 1894-1917). Praha 2000, s. 58.

niekedy aj okázalo verejne vyznávali. Nebolo zvláštnosťou, že poprední politici a šľachtici mali svoje vlastné kostoly alebo kaplnky. Sám cár s rodinou trávil pri bohoslužbách asi dve hodiny denne. Celkom prirodzene sa akékoľvek zľahčovanie pravoslávia považovalo za zločin proti štátu.⁶

Koncom 19. storočia sa v ruskom pravoslaví zreteľne začala prejavovať kríza. Relatívne sa znižoval počet chrámov, kláštorov a svetského duchovenstva, narastal len počet mníchov a mnišok. Pribúdali nové sekty. Známy novinár Menšikov v roku 1913 písal o „všeobecnej povodni ateizmu ... a nihilizmu, ktoré striedajú pravoslávie.“⁷

1.1. Petrovská reforma a synodálny systém

Vo svojom novom historickom centre (Sankt - Peterburg) ruská štátnosť dostala formu všeruského samoderžavia. Podľa historika Carevského, súčasníka Mikuláša II., „opierajúc sa na ducha pravoslávnej viery sa táto ideálna štátna forma ukázala natoľko prorockou a natoľko priaznivou pre Rusko, že iba vďaka nej Rusko mohlo poraziť Tatárov, zvládnuť vojny s Poľskom, prekonať bezvládie – zachrániť spomedzi všetkých ťažkostí svoju samostatnosť a nezávislosť, aby potom rozkvitla pri vláde Romanovcov.“⁸

Od panovania Petra I. cárska vláda sa obohatila elementmi protestantskej náuky o postavení panovníka v cirkvi, čo s istými ohraňovaniami preniklo aj do štátnych zákonov, hoci nikdy nebolo prijaté ako cirkevný zákon. Preto sa aj tu cízaropapizmus javí ako zneužitie moci, v dôsledku ktorého sa cirkev akoby stala jedným z ministerstiev štátu (*vedomstvo pravoslavnogo ispovedanija*). Napriek tomu miesto pravoslávneho cára na Rusi nemá nič spoločné s cízaropapizmom. Pravoslávna cirkev po páde cárstva sa vracia k stavu, v ktorom sa nachádzala v predkonštantínovskej epoche. Odmieťa ideu, že by úlohu ruského cára v pravoslaví prevzal niekto z balkánskych pravoslávnych monarchov, lebo nie sú nástupcami Byzancie.⁹

Svätá synoda bola zavedená ako štátny úrad Petrom I. v roku 1721. Spravovala a riadila štátnu pravoslávnu cirkev, bojovala proti náboženským odchýlkam v pravoslaví a bola najvyšším súdom kompetentným pre otázky viery. Na jej čele stál štátny úradník – vrchný prokurátor – *oberprokuror* – najčastejšie právnik, niekedy generál s plnou dôverou cára. Dbal na to, aby cirkev plnila potreby štátu a proti rozhodnutiu biskupov – členov synody mal právo veta.¹⁰ Svätá synoda bola na úrovni ministerstva. Záležitosti ostatých kresťanských aj nekresťanských vyznaní na území impéria malo na starosti ministerstvo vnútra.

Duchovenstvo bolo brané ako zvláštna skupina štátnych úradníkov, poverením ktorých je starostlivosť o mravnú výchovu občanov štátu. Vplyv vrchného prokurátora Sv. synody neustále rástol a vrchol dosiahol v rokoch 1880-1905 za Pobedonosceva. Vrchný prokurátor prakticky menoval a dosadzoval biskupov podobným štýlom, ako boli menovaní vyšší štátni úradníci, napr. gubernátori. Pobedonoscev sformuloval program, ktorý bol vo vzťahu štátu a cirkvi uplatňovaný do roku 1917.

⁶ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svet. (Rusko 1894-1917)*. 2000, s. 65.

⁷ ŠVANKMAJER, M. A KOL. : *Dějiny Ruska*. Praha 2004, s. 301.

⁸ CAREVSKIJ, A. A.: *Značenie pravoslavija v žizni i istoričeskoj sud'be Rossiji*. Kazaň 1898, Chram Vseh svjatyh v zeme Rossijskoj prosijavšich, Kalifornija 1994, ods. 119.
<http://www.wco.ru/biblio/zip/carevsky.zip> (04.03.06)

⁹ BULGAKOV, S. : *Pravoslavije. Očerki učeniya pravoslavnoj cerkvi*. Kyjev 1991, s. 91.

¹⁰ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svet. (Rusko 1894-1917)*. 2000, s. 30.

Cirkev sa stala mostom medzi štátom a ľudom. Pobedonoscev si podriadil školstvo – vo farských školách bola polovica výuky venovaná náboženstvu, spevu a cirkevnej slovančine. Učiteľov menoval biskup. Počet cirkevných škôl sa zo 4000 v roku 1881 zvýšil na 43000 vo roku 1904.¹¹ Po 1905 stál na čele Svätej synody oberprokuror Sabler, neskôr Rajev, po marci 1917 Vladimír Lvov, ktorý sa v júli funkcie vzdal a stal sa ministrom pre cirkevné záležitosti.¹²

Za dobu synodálnej správy ruskej pravoslávnej cirkvi je badateľný nárast stavby kostolov a kláštorov a nárast počtu čierneho duchovenstva a pokles počtu bieleho (svetského) duchovenstva. Môže to byť spojené aj nárastom mystického zamerania ruského pravoslávia od polovice 19. storočia. Hlavnou oporou cirkevnej moci boli kláštory.¹³

1.2. Miesto cára v náboženskom vedomí spoločnosti

Terminológia charakterizuje samoderžavie ako absolutizmus alebo tyranu. Je však potrebné samoderžavie charakterizovať historicky – ruské samoderžavie je individuálnym zjavom v histórii. V. Solovjov ho charakterizuje ako „*diktatúru svedomia*“. „*Nie je diktatúra aristokracie pod názvom osvietený absolutizmus, nie je diktatúra kapitálu, kryjúca sa demokraciou,.... Je to diktatúra pravoslávneho svedomia, presvedčenia. (pravoslávnej sovesti)... Ruské samoderžavie bolo organizované nízkou masou, vždy sa opieralo o cirkev, koncentrovalo v sebe náboženské presvedčenie... Stálosť národného života v krajine udržiavali tri faktory, monarchia, cirkev a ľud.*“¹⁴

Nezameniteľnú službu ruskej štátnosti preukázalo pravoslávie tým, že vyzdvihlo a posvätilo v očiach ľudu cársku autoritu. Pravoslávie odovzdalo ruskému ľudu náuku o Božej prozreteľnosti, vládnucej osudom cárov a národov. Pravoslávie vytvorilo pojem cára ako „*Božieho pomazaného a vyvolenca, ktorý vládne z Božej milosti, vládne ľudu pod vedením Ducha svätého, osvecujúceho jeho svedomie a usmerňujúceho jeho vôľu k všeobecnému dobru... Cár sa teší veľkej autorite, láske a oddanosti ľudu... Ruská pravoslávna cirkev, posväcujúc slávnostným pomazaním nástup na trón,.... a každodennými modlitbami za nich, stavia ruský ľud do najtesnejšieho príbuzenského až synovského vzťahu k cárom..., ako by to nedokázal nijaký iný pozemský prostriedok... Ruský človek si navykol vidieť v... rozkazoch a nariadeniach cára vôľu samotného cára nebeského... Pravoslávnu výchovu vytvorená oddanosť cárskej vláde na Rusi je mocnou oporou našej štátnosti v minulosti a nádejou veľkosti ruského impéria v budúcnosti. S bezprostrednou účasťou cirkvi sa vytvorilo ruské samoderžavie, ktoré urobilo koniec krvavým vnútorruským šarvátkam. Veľké dielo zjednocovania ruských zemi sa udialo pod starostlivosťou cirkvi.*“¹⁵

Počas stáročia existencie pravoslávneho cárstva vzniklo a rozšírilo sa tvrdenie, že medzi pravoslávím a „samoderžavím“ je istý dogmatický zväzok a tento histo-

¹¹ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svet. (Rusko 1894-1917)*. 2000, s. 59.

¹² GRAJEWSKI, A.: *Rusko a křiž. Z dejin pravoslavné církve v SSSR*. Praha 1997, s. 9.

¹³ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svet. (Rusko 1894-1917)*. 2000, s. 61.

¹⁴ SOLONEVIČ, I. : *Narodnaja monarchija*. Reprintnoje vosproizvedenije 1973 g.

<http://www.rus-sky.org/history/library/narmon2.htm>. (14.01.06)

¹⁵ CAREVSKIJ, A. A.: *Značenie pravoslavija v žizni i istoričeskoj sud'be Rossiji*. Kazaň 1898, Chram Vseh svjatyh v zeme Rossijskoj prosijavšich, Kalifornija 1994, ods. 110-113.

<http://www.wco.ru/biblio/zip/carevsky.zip> (14.01.06)

ricky vzniknutý stav sa považoval za nezrušiteľný. Ale v pravosláví nikdy k dogmatizovaniu takého zväzku nedošlo. Cár ako Boží poverenec a pomazaný, „charizmatik vlády“ mal svoje miesto v cirkvi, aj keď v nej nebol nevyhnutným ako hierarchia.¹⁶

Myšlienka posvätenia vlády nemá, podľa ruského teológa Bulgakova, „nič spoločné s prijatím určitého politického režimu, zvlášť policajno-byrokratickej monarchie....Počas stáročí bolo pravoslávie zviazané s monarchiou, ktorá preukazovala cirkvi služby, hoci na druhej strane jej zasadzovala rany. »Kresťanská« štátnosť, zabezpečujúca »vládnuce« postavenie pravoslávnej cirkvi bola pre cirkev okovami, brániacimi jej v slobodnom rozvoji. Nie je správne v minulom vývoji vidieť stratený raj. Revolúcia za cenu strašných obetí navždy oslobodila pravoslávie od neprimeraného zviazania cirkvi s monarchiou... Neexistuje nijaké vnútorné a nevyhnutné spojenie pravoslávia s nejakým konkrétnym politickým zriadením, preto pravoslávni môžu mať rozličné politické presvedčenie a sympatie... V modernom štáte, ktorý má obyvateľstvo rozličných vyznaní a náboženstiev, konfesiónálny štát už dávno nezodpovedal realite... Uskutočnila sa odluka cirkvi od štátu...“¹⁷

Liberálna ruská inteligencia od konca 19. storočia viedla boj za posilnenie samosprávy, štátna byrokracia, a slavjanofilské kruhy naopak sa snažili o zachovanie autokratickej formy vlády, v ktorej videli podmienku zachovania veľkého Ruska. Cár Ľpel na neobmedzenej samovláde. Cítil sa viazaný otcovou závetou: „Miluj všetko, čo slúži blahu, cti a dôstojnosti Ruska, zachovaj samoderžavie a pamätaj na to, že si zodpovedný za osud svojich poddaných pred Najvyšším Sudcom. Viera v Boha a tvoja svätá cárska povinnosť musia byť základom tvojho života. – Buď silný a statočný. vypočuj všetkých...ale počúvaj len seba a svoje svedomie... V zahraničnej politike dodržiuj pozíciu nezávislosti. Rusko nemá žiadnych nepriateľov. Všetci sa boja mohutnosti našej ríše. Chráň sa vojen. Vo vnútornej politike ochraňuj cirkev. V ťažkých rokoch zachránila Rusko... Upevňuj rodinu – je základom nášho štátu.“¹⁸ Základom závetu bol odpor k reformným krokom Alexandra II. a snaha o obmedzenie ich následkov.

Cár bol podľa svodu¹⁹ neobmedzeným vládcom, moc ktorého je daná Bohom na základe toho, že ho na zemi zastupuje. V základných princípoch a štruktúrach sa ruská autokracia, vznikajúca od 15. storočia (veľkokniežatá moskovské) v podstate nemenila. Cár mal neobmedzenú súdnu a zákonodarnú moc a štát spravoval za pomoci byrokracie.

Medzi iniciátormi politiky a radcami Alexandra III. vynikal vrchný prokurátor synody Pobedonoscev, pre ktorého bol cár „najvyššou a najsvätejšou autoritou... Všetko, čo cár koná je dobré. Kto to nechápe, nie je pravý Rus. .. Človek je od prírody zlý..., preto musí byť v pokore a bázni vedený sv. synodou k službe samoderžaviu... Rusko a Európa sú k sebe ako deň a noc... Demokracia je vo všetkých svojich formách zlá. Človeka na dobrej ceste môže udržať len pokora viera a poslušnosť“.²⁰

¹⁶ BULGAKOV, S. : *Pravoslavije. Očerki učeniya pravoslavnoj cerkvi*. 1991, s. 92.

¹⁷ BULGAKOV, S. : *Pravoslavije. Očerki učeniya pravoslavnoj cerkvi*. 1991, s. 93.

¹⁸ HERESCHOVÁ, E.: *Alexandra - tragédie poslední carevny*. Praha 1995, s. 100-101.

¹⁹ ČISTJAKOV, O. I. (ed.) : *Rossijskoe zakonodatel'stvo X-XX vv. 9. Zakonodatel'stvo epochy buržoazno-demokratičeskich reolucij*. Moskva 1994, s. 44-48.

²⁰ ŠVANKMAJER, M. A KOL. : *Dějiny Ruska*. 2004, s. 278.

1.3. Snahy o autonómii cirkvi obnovenie patriarchátu

Synodálny systém, zavedený Petrom I., hoci zjavne odporoval cirkevným kánonom, zachoval sa až do konca Mikulášovej vlády, hoci hnutie po obnovení patriarchátu bolo na začiatku 20. storočia veľmi silné a podporované rozhodujúcou časťou duchovenstva a aj niektorých politikov. Snahy o riešenie situácie vzťahu cirkvi a štátu sa začali už v roku 1905. Na čele týchto snáh bol peterburgský metropolita Antonij Vadkovkij

Vláda bola prinútená venovať problematike pozornosť v súvislosti so zákonodarstvom o slobode vyznania, ktoré sa začalo pripravovať ešte v predvečer revolúcie 1905 a bolo zavŕšené vyhlásením aprílového manifestu *O posilnení zásad náboženskej tolerancie (Ob ukrepleniji načal veroterpimosti)*. Dokument pripravovala osobitná komisia pod vedením grófa S. N. Vitte, predsedu ministerského kabinetu. Pri príprave manifestu sa ukázalo, že v jeho dôsledku bude pravoslávna cirkev na tom horšie ako iné konfesie, ktoré manifestom zo seba strasú mnohé policajné obmedzenia. Biskup Sergej Stragorodskij, neskorší patriarcha, na verejných vystúpeniach vyhlasoval, že úplná sloboda vyznania znamená, že ruky sa rozviažu všetkým. Metropolita Antonij na rade sa vyslovil, že ak sa nezmení právne položenie štátnej cirkvi, bude mať duchovenstvo zviazané ruky a hlas cirkvi nebude počuť ani v súkromnom ani verejnom živote.²¹

Vitte v marci 1905 predložil cárovi anonymný spis *O súčasnom stave Pravoslávnej cirkvi (O sovremennom položeniji Pravoslavnoj Cerkvi)*, ktorý obsahoval tvrdú kritiku vrchného prokurátora synody K. P. Pobedonosceva. Pobedonoscev, dotknutý spisom vydal v mene cára výnos, v ktorom kategoricky odmietal možnosť obnovenia patriarchátu, ktorý protirečí *sobornému* vedeniu cirkvi a obhajoval dozor vrchného prokurátora v synode ako záruku kolegiality a *sobornosti*. Postaral sa, aby otázka obnovenia patriarchátu bola z osobitnej rady prenesená na rokovanie synody. Po troch zasadaniach synody bol cárovi 22. marca 1905 predstretý návrh premyslieť terajšie položenie cirkvi v Rusku, postaviť na čelo synody patriarchu a zvolat' do Moskvy *sobor* na prerokovanie zmien v cirkvi. V rezolúcii z 31. marca cár prijal nevyhnutnosť zvolania soboru, no nie v tomto búrlivom čase. Dal dovoľenie na zvolanie prípravného výboru (*Predsobornoje prisustvije*), s cieľom rokovať o otázkach správy eparchií, cirkevného súdu, hmotného zabezpečenia farností, stavu duchovných škôl. 16. januára 1906 cár potvrdil zostavenie výboru na čele s metropolitom Antonijom. Zasadania začali 6. marca v Alexandro-Nevskej lavre.

Podstatným bolo, aký smer naberie riešenie otázky vzťahu cirkvi a štátu. Vznikol návrh urobiť podstatné zmeny v zákonodarstve. Doterajšie chápanie cára ako „*najvyššieho ochrancu dogiem štátnej viery, pravovernosti a všetkého cirkevného majetku*“ sa malo zmeniť na „*najvyššieho ochrancu štátnej pravoslávnej cirkvi a ochrancu jej poriadku*“. V 43 paragrafe základného zákona sa namiesto textu „*v riadení cirkvi samovládna moc koná prostredníctvom Svätej synody*“ navrhovala formulácia „*vo vzťahoch s pravoslávnuou cirkvou sa samovládna moc uskutočňuje v zhode s všeruským cirkevným soborom, stárou Sv. synodou a patriarchom ako predstaveným cirkvi*.“ Tento projekt znamenal opustenie systému štátneho cirkevnictva, založeného na princípe absolútnej moci nad všetkými sub-

²¹ *Materiały k kanonizaciji Nikolaja II i Carskoj semji*,
<http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (14.01.06)

jektami, nachádzajúcimi sa na území štátu, ktorý bol zavedený Petrom I. na základe právnych teórií a štátnej praxe protestantskej Európy XVII. storočia a návrat k princípom byzantskej symfónie. Dňa 15. decembra 1906 bolo posledné zasadanie. Keď boli závery predložené cárovi, vyhlásil že zvolanie soboru v tomto čase nevidí ako možné.²²

Na rozdiel od predchodcov, za ktorých požiadavka zvolania soboru bola absolútne nerealizovateľná, Mikuláš II. požadované zmeny neodmietal, ale pod vplyvom Pobedonosceva sa obával, že v napätej situácii, keď samo duchovenstvo nemalo jednotný pohľad, neposlúži dobru samoderžavia. Báł sa, že pod vplyvom reformne zameraných duchovných Peterburgu sobor si osvojí opozičný postoj dumy. Táto obava nebola celkom neopodstatnená. Okrem liberálne, t.j. demokraticky, ladených duchovných jestvovala skupina 32 peterburgských duchovných, ktorí verejne sa stavali do opozície voči vláde. Troch z nich metropolita Antonij za odmietnutie prerušenia stykov so stranou *trudovikov* zbavil duchovného stavu. Archimandrita Michail Semjonov vydal brožúru *Kresťanská sloboda*, v ktorej sa vyslovil o možnosti spojenia marxizmu a kresťanstva. Po novembri vznikol Zväz demokratických duchovných a laikov - vedený Vvedenským a Roždestvenským, neskôr známejší pod názvom *Živá cirkev*.²³

Práca na príprave soboru bola obnovená v rokoch 1912, ale pre vojnu bola prerušená sobor sa zišiel až po abdikácii cára v rokoch 1917-1918. Soborom bol zvolený za hlavu ruského pravoslávia patriarcha Tichon (Vasilij Ivanovič Bjelavin), jeden z najmladších biskupov a zároveň známy svojimi umiernenými sympatiami k reformátorom. Tichon sa snažil, aby cirkev nebola vťahovaná do politického boja. Nemlčal však o masakroch, obeťami ktorých boli nevinní ľudia a 11. novembra 1917 vyzval veriacich k modlitbám za ochranu pravoslávia pred satanom. Jednoznačne poukázal na boľševikov ako na pôvodcov protináboženských vystúpení. Zároveň odmietol vysloviť podporu „bielym“. Odmietol udeliť Denikinovi požehnanie, ale udelil požehnanie cárskej rodine, lebo po predchádzajúcich vraždách príslušníkov kléru predpokladal, že aj cárska rodina môže byť zavraždená. Dňa 25. septembra 1918 zakázal duchovným politickú činnosť a vyviazal veriacich vo svedomí z politických záväzkov, ktoré predtým urobili. Zároveň vyhlásil, že usporiadanie konkrétneho spôsobu svetskej vlády nie je úlohou cirkvi, ale národa samotného.²⁴ Znamenalo to, že patriarcha aj jeho najbližší spolupracovníci sa definitívne vyslovili za oddelenie cirkvi od štátu. Aj oficiálny postoj dnešnej pravoslávnej reprezentácie spočíva v dištancovaní sa od samoderžavia. Súčasný autor igumen Venjanim Novik píše: „*Skutočne demokratický štát je optimálnym prostredím pre existovanie spoločenstva ľudí kresťanskej tradície... ak v jeho základoch leží rešpektovanie slobody človeka, ktorá sa prijíma v duchu kresťanskej tradície... Mnohí vo svojej duševnej jednoduchosti ešte stále predpokladajú, že monarchia je jediná pravoslávna politická forma štátneho zriadenia... Treba si spomenúť ako skončilo samoderžavie v Rusku... zrútilo sa vo februári 1917 pod svojou vlastnou ťažobou. Nikto, ba ani cirkev sa nepostavila na jeho obranu.*“²⁵

²² *Materiály k kanonizácii Nikolaja II i Carskej semji*,

<http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (14.01.06)

²³ GRAJEWSKI, A.: *Rusko a křiž. Z dejin pravoslavné církve v SSSR*. 1997, s. 20.

²⁴ GRAJEWSKI, A.: *Rusko a křiž. Z dejin pravoslavné církve v SSSR*. 1997, s. 12- 16.

²⁵ NOVIK, V.: *Pravoslavije, Christijanstvo, Demokratija*. Sankt-Peterburg 1999.

Hlasy, ktoré volali po tom, aby cirkev vyslovila podporu „bielym“ boli v menšine. Časť kléru, ktorá bola tesnejšie spojená k „bielymi“, sa po ich porážke rozhodla emigrovať a v emigrácii sa rozhodli pre vytvorenie nových cirkevných štruktúr. V roku 1921 v Srianskom Karlovaci v na území Juhoslávie sa biskupi v emigrácii zišli na sobore, kde konštatovali, že Ruská cirkev vo vlasti bola v dôsledku prenasledovania vohnaná do podzemia a jediným vierohodným predstaviteľom ruského pravoslávia je jej zahraničná štruktúra.²⁶

2. POSTAVA SVÄTCA – PANOVNÍKA V RUSKEJ PRAVOSLÁVNEJ TRADÍCIÍ

2.1. Svätci – ruské kniežatá do vzniku moskovského cárstva

Svätci-kniežatá tvoria osobitný a početný druh ruských svätcov. Je známych okolo 50 kniežat a kňazien kanonizovaných celorusky alebo miestne. Najviac ich je z obdobia tatárskeho jarma a strácajú sa ku koncu 15. storočia. Nemožno nevidieť istý problém, ktorý nastoľuje tento typ „ruskej“ svätosti. Pri málopočetnosti kanonizovaných laikov ruskej cirkvi zaráža počet kniežat, ktorí tvoria asi polovicu z počtu kanonizovaných laikov. V 10. stor. je medzi svätcami jedno knieža zo 4 kanonizovaných, v 11. storočí 7 zo 45,²⁷ v 12. storočí 13 zo 74,²⁸ v 13. storočí 19 zo 68, v 14. storočí 7 zo 66, v 15. storočí nie je žiadne knieža medzi kanonizovanými, v 16. storočí 1 zo 107. O väčšine z týchto svätcov-kniežat sa nezachovali nijaké hagiografické spisy, len ľudový kult a pravé či domnelé telesné pozostatky.

Grécka cirkev pozná úctu svätcov-cisárov a cisárovien, ktorí sa vyznamenali v boji za ortodoxiu v čase všeobecných koncilov. V týchto prípadoch možno vidieť výraz *teokratického* ideálu panovania ako služby Bohu. No ruské údelné kniežatá neboli z náboženskej stránky pohľadu v tak výnimočnej pozícii ako bol byzantský cisár. Navyše hneď ako Rus prijíma grécky ideál cisárskej moci a spája ho s cárskym titulom niekdajších moskovských veľkokniežat, snahy o kanonizáciu svätca-kniežaťa sa strácajú. Nikto z moskovských cárov až po Mikuláša II. nebol kanonizovaný. Ukazuje sa teda, že kult kniežat nemá nič spoločné s ideou posvätenia panovníckej moci. Inak je tomu na západe, kde toto obdobie je poznačené pomerne častou kanonizáciou panovníkov, niekedy panovníkov-mučeníkov, aj keď tu v niektorých prípadoch ťažko prijať mučeníctvo v čistom zmysle slova.

Ruské kniežatá možno rozdeliť do štyroch skupín:

apoštolom rovné kniežatá - ravnoapostoľnyje: Oľga, Vladimír

kniežatá - mnísi: Nikola Svjatoša (+1142), Joasaf (+1453), Michail Klopskij, Joann Ugličský
kniežatá - strastoterpci:

obete bojov s Tatármi, alebo zavraždení v tatárskom zajatí - o posledných sa dá zväčša hovoriť ako o skutočných mučeníkoch pre vieru: Roman Oľgovič (+1270), Michail Černigovský (+1246), Vasil'ko Konstantinovič, Georgij Vsevolodovič; obete politických vrážd: Igor Oľgovič Kyjevský (+1147), Andrej Bogofubský (+1175, úcta začala po objavení pozostatkov v roku 1706), Michail Jaroslavič (+1318)

kniežatá - bojovníci za vlasť: Alexander Nevský, Vsevolod Pskovský (+ 1138), Dovmont Pskovský (+ 1299), Mstislav Rostislavič Chrabrý (+ 1179)

²⁶ GRAJEWSKI, A.: *Rusko a křiž. Z dejin pravoslavné církve v SSSR*. Praha 1997, s. 16.

²⁷ <http://www.obraz.org.ua/XI.htm> (14.01.06)

²⁸ <http://www.obraz.org.ua/XII.htm> (14.01.06)

2.2. Kniežatá – „strastoterpci“

Pravoslávna cirkev spomedzi kresťanov spravodlivého života zvlášť vydeľuje tých trpiteľov, ktorých život a zvlášť smrť najjasnejšie a názorne svedčí o ich hlbokoj oddanosti Kristovi. Takí trpitelia sa v cirkvi nazývajú mučeníkmi, vyznavačmi, *strastoterpcami*.

Strastoterpcami sa v liturgických textoch označujú pôvodne mučeníci. Neskôr sa začalo používať na označenie niektorých ruských svätcov, ktorí neboli mučeníkmi pre Krista v priamom zmysle slova, ale zahynuli násilnou smrťou z rúk protivníkov. Takými protivníkmi môžu byť suroví ľudia, ovládnutí hnevom alebo pýchou, vzbúrenci alebo vrahovia, bojujúci za uchvátenie moci alebo jej udržanie, zvlášť aktívni bojovníci proti Bohu, (*bogoborci*), zakrývajúci svoje ideologicky motivované zločiny domnelou toleranciou vo vzťahu k nositeľom kresťanskej viery,²⁹ napr. moskovský metropolita Filip, zavraždený z rozkazu Ivana Hrozného v roku 1569, alebo igumen Pskovsko-Pečerského kláštora podobne zavraždený v roku 1570. Patria tu aj obeť politických nepokojov a vojen: moskovský patriarcha Hermogen (+1612) alebo moskovský metropolita Makarij (+1497).

Prvými *strastoterpcami*, ctenými na Rusi sú Vladimírovi synovia Boris a Gleb. Boris a Gleb neboli mučeníkmi za vieru v priamom zmysle slova, ale obeťami politickej vraždy v dynastických sporoch tak, ako mnohí iní po nich. V rovnakom období bol zavraždený aj ich ďalší brat Svjatoslav, o kanonizáciu ktorého sa však nikto nezaujímal. Teda klasický model mučeníctva tu nepripadal v úvahu. Hoci v roku 1020 došlo k zostaveniu liturgických textov k úcte Borisa a Gleba metropolitom Joannom a ich sviatok bol ustanovený na 24. júla, grécki metropolití mali ťažkosť prijať ich ako svätcov. Ešte pri druhom prenesení pozostatkov v roku 1072 metropolita Georgij vážne pochyboval o ich svätosti.³⁰ Grécka cirkev však mala v tej dobe málo kanonizovaných laikov. Väčšinu gréckych svätcov tvorili mučeníci, askéti a príslušníci kléru. Je pochopiteľné, že prípad Borisa a Gleba bol Grékom na Rusi podozrivý. Preto uznanie svätosti Borisa a Gleba pre metropolitov gréckeho pôvodu predstavovalo veľký teoretický problém.

V čom ruský ľud a cirkev videli svätosť týchto kniežat? Pamiatka Borisa a Gleba bola svojským hlasom svedomia v napätých vzťahoch medzi ruskými údelnými kniežatami tej doby, ktoré neboli regulované právom, ale iba ideou rodového staršinstva. Literárne pamiatky v podstate svedčia, že v ich prípade ide o dobrovoľné prijatie smrti v duchu obety v prospech pokoja. Vidieť tu však aj iný moment – evanjeliový – ducha pokory a uznania márnosti sveta a svetskej moci. Opis smrti je bez akéhokoľvek hrdinstva – úplne odlišný postoj ako to u mučeníkov tohto typu býva (sv. Václav).³¹ Ide o dobrovoľnú obeť za Krista, aj keď nie za vieru v Krista. S prvkami sebaobetovania sa stretáme už *Povestijach drevnej Rusi*, kde sa nachádza opis mučeníctva Borisa a Gleba (Boris sa modli pred smrťou: „*Som pripravený a moja obeť je predo mnou...Prijmi moje utrpenie a pripočítaj ho ku svojmu. Ja prijímam tieto muky nie od vrahov, ale od svojho brata. Nepočítaj mu to za zlé*“).³²

²⁹ *Materialy k kanonizaciji Nikolaja II i Carskoj semji*, <http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (14.01.06)

³⁰ FEDOTOV, G. : *Svjatyje drevnej Rusi*, <http://www.wco.ru/biblio/zip/fedotov1.zip> (24. 02.06)

³¹ *Z Prvej staroslovjenskej legendy*. Liturgia hodín IV. Rím 1992, s. 1491-1493.

³² HREHOVÁ, H. : *Kresťanské cnosti vo východnej spiritualite a duchovnej literatúre*. Prešov 2002, s. 204

Tak vznikol na Rusi zo západného uhla pohľadu najparadoxnejší typ svätcov – *strastoterpcov*. Vo väčšine prípadov tu nemožno hovoriť o dobrovoľnej smrti, len o neodporovaní smrti. Ruská cirkev nerobila rozdiel medzi smrťou za vieru v Krista a smrťou v nasledovaní Krista.

Mnoho *strastoterpcov* je medzi skupinou ruských kniežat. Bezpochyby je ich úcta zviazaná s presvedčením, že večnej vďačnej pamiatky sú hodní tí predstavitelia moci, ktorí sa snažili praktizovať ideál pravoslávne chápanej *teokracie*. V pravoslávnom vedomí ruského ľudu bola Rus „*podnožkou Božieho trónu*“ (Joann Kronštadský). Najlepší predstavitelia kniežacieho stavu, ktorí horlivo naplňali povinnosť ochrancov pravoslávnej Rusi, jej nezávislosti a integrity sa samozrejme tešili priazni ľudu. Ich násilná smrť sa vnímala ako veľké nešťastie a jej pôvodcovia boli považovaní za aktérov ťažkých zločinov. Potom, podobne ako to bolo pri mučeníkoch prvých storočí, aj tu členovia cirkvi, ktorí trpeli až na smrť boli hierarchami vpisovaní do zoznamu svätých bez zvlášť podrobného skúmania ich života, na základe presvedčenia veriaceho ľudu. Napr. Alexandra Nevského uctievali hneď po smrti, pretože bránil pravoslávnu vieru pred latiníkmi, hrdinsky bojoval za nezávislosť Ruska a sedemnást' rokov po jeho smrti našli jeho pozostatky neporušené.³³

Z ruských kniežat, ctených ako *strastoterpcov*, možno spomenúť: Borisa a Gleba (+1015), Jaropolka (+ 1086), Igora Olegoviča (+19. 9. 1147 zabitého pri vzbure v Kyjeve), Andreja Bogolužského (zavraždeného 30. 7. 1174), veľké knieža vladimírské Jurija Vesvolodoviča (zahynul v boji s Tatármi 4. 3. 1238), rostovské knieža Vasilija (dvojča Alexandra Nevského, bol umučený pre vieru v tatárskom zajatí v roku 1238), veľké knieža kyjevské a knieža černigovské Michaila (umučeného Tatármi pre vieru v roku 1246),³⁴ jaroslavské knieža Konstantina Vsevolodoviča (padol pri obrane mesta pred Tatármi v roku 1257), rjazaňské knieža Romana Olegoviča (umučeného pre vieru Tatármi 19. 7. 1270), veľké knieža kyjevské a knieža tverské Michaila (popraveného Tatármi 22. 11. 1319). Prípado kanonizácie Dmitrija Joannoviča, kniežata ugličského, zavraždeného z politických motívov v roku 1591 vo veku 9 rokov, bol precedensom pre kanonizáciu cársnych detí. Ľudové povedomie prijalo jeho zavraždenie ako zločinný atentát na predstaviteľa dynastie, ktoré malo otvoriť cestu k uzurpácii moci, narušeniu mieru a oslabeniu pravoslávneho štátu. Okrem toho tu mohla zohrať úlohu aj skutočnosť, že Dmitrij bol zavraždený ako dieťa, čo je zväčša ľuďmi prijímané ako prejav nezvyčajnej krutosti a nespravodlivosti (usmrtenie nevinného dieťaťa). Podobné dôvody viedli na Západe k úcte detí – obetí domnelých židovských rituálnych vrážd, aj keď oficiálne neboli nikdy kanonizované, napr. Rudolf z Bernu, ktorého úcta bola živá od jeho násilnej smrti v roku 1294 do reformácie.³⁵

2.3. Obraz sv. kniežat

Zhrnúc pramene získavame nasledujúci obraz ruského kniežata-sväta: niet v ňom nič asketického (okrem skupiny kniežat-mnichov, ale aj tam sa asketizmus prejavuje len po *postrihnutí*), je oddaný cirkvi, modlitbe, má zásluhy v stavbe chrámov a je úctivý k duchovenstvu. Zvlášť sa zdôrazňuje jeho láska k chudobným,

³³ HREHOVÁ, H.: *Kresťanské cnosti vo východnej spiritualite a duchovnej literatúre*. 2002, s. 55.

³⁴ *Slovo ob ubijeniji Michaila Černigovskogo*. Elektronnaia biblioteka Istoričeskogo fakul'teta MGU im. M. V. Lomonosova, <http://old-rus.narod.ru/04-1.html> (24. 02.06)

³⁵ ONDRUŠ, R.: *Blízku Bohu i ľuďom 4*. Cambridge-Trnava 1992, s. 259-260.

starostlivosť o siroty a vdovy, zriedkavejšie spravodlivé rozsudzovanie sporov. Jeho vladárska činnosť a vojenské hrdinstvá a aj násilná smrť sú predstavené ako vynikajúci prejav služby lásky k svojmu domovu, Rusi, pravoslávnej viere. V tejto obevatej láske je vyjadrená idea kresťanského vládcu.

Nemožno tvrdiť, že kniežatá boli kanonizované len pre národné alebo politické zásluhy. Paradoxne medzi kanonizovanými nenachádzame nikoho z tých, ktorí najviac prispeli k upevneniu štátu a jeho integrity – ani Jaroslava Múdrego, ani Vladimíra Monomacha a vôbec nikoho z moskovských kniežat s výnimkou Daniila Alexandroviča, ktorý je len miestne ctený v Daniilovskom monastieri a nebol kanonizovaný pred 18. storočím. Odmietajúc vidieť v ich kanonizácii posvätenie určitej politickej koncepcie, nemožno na druhej strane vidieť dôvod kanonizácie len v osobnej „spravodlivosti“ dotýčajúcich. Cirkev v nich ctíla aj národných dejateľov, národných vodcov. Ich spoločenská činnosť je vnímaná ako sociálny výraz príkazu lásky. Kanonizovaní boli však aj totálne neúspešné kniežatá (Vsevolod Pskovský, Michail Tverský), oceňujúc nie výsledky, ale snahy, obetavosť v službe. Korunu ich služby verejnosti bola obeť života. To sa akcentuje aj v prípade kniežat-bojovníkov. Knieža-bojovník je vždy pripravený stať sa *strastoterpcom* – reprezentantom najvyššieho stupňa kniežacej svätosti.³⁶

3. KANONIZÁCIA MIKULÁŠA II. ROMANOVA

3.1. Pojem kanonizácie vo východnej tradícii

Kanonizáciou sa rozumie zaradenie medzi cirkvou oficiálne uctievaných svätcov. Podľa pravoslávia dôvodom na to môže byť mučenícka smrť, zázračné uzdravenia alebo iné zázraky, uskutočnené za života svätca alebo po jeho smrti, svätý život, zásluhy na rozšírení kresťanstva, presvedčenie ľudu o svätosti dotýčajúceho, neporušenosť pozostatkov. Kanonizácie miestnych svätých sa uskutočňujú eparchiálnym biskupom, kanonizácie celocirkevných svätých snemom (*soborom*). Pravoslávna cirkev nepozná osobitný liturgický akt kanonizácie. Na základe rozhodnutia snemu sa v určený deň koná slávnostná bohoslužba k úcte svätca a toto znamená začiatok jeho verejnej úcty.³⁷

Kanonizácia je teda rozhodnutie cirkvi o preukazovaní úcty svätému. Akt kanonizácie neurčuje dosiahnutie nebeskej slávy dotýčajúceho, ale obracia sa k pozemskej cirkvi vyzývajúc k jeho úcte formou spoločnej bohoslužby. Cirkev vie o existencii neznámych svätých, sláva ktorých je na zemi neznáma a nie sú oficiálne kanonizovaní, aj keď sú v nebi oslávení. Cirkev nikdy nezakazovala súkromnú modlitbu k zosnulým nekanonizovaným spravodlivým. Kanonizovaní svätci predstavujú iba zreteľne liturgicky ohraničený okruh vo vnútri nebeskej cirkvi. V pravoslávnej liturgike podstatný rozdiel medzi kanonizovanými svätcami a ostatnými zosnulými je v tom, že svätým sa slúžia *molebeny* a nie *panychidy*. K nim sa pripája spomínanie ich mien v rozličných momentoch bohoslužby, ustanovenie ich sviatkov a zostavenie bohoslužobných textov. Cirkevná kanonizácia je teda aktom „pozemskej“ cirkvi. Je vedená nábožensko-pedagogickými a niekedy aj národno-politickými motívmi. Tvorí ju v podstate voľba, resp. vyvolenia kandidáta pre liturgickú oslavu v cirkvi. Kanonizácia sama však nevedie k zhode s dôstojnosťou v nebeskej

³⁶ FEDOTOV, G. : *Svyatye drevnej Rusi*, <http://www.wco.ru/biblio/zip/fedotov1.zip> (24. 02.06)

³⁷ *Slovar cerkovnych terminov*, <http://www.philosophy.ru/edu/ref/slovar/index.html> (24. 02.06)

hierarchii. Niektorí svätci, kedysi veľmi ctení, sú dnes zabudnutí.³⁸

Na druhej strane existuje aj dekanonizácia, t.j. zákaz kultu už kanonizovaných svätcov (napr. dekanonizácia kňaznej Anny Kašinskej, kanonizovanej v roku 1649, v roku 1677 a znovuoobnovenie jej kultu za Mikuláša II., dekanonizácia rževských kniežat Vladimíra a Anny v roku 1745). Časté boli najmä v 18. storočí.

Spočiatku každá *eparchia* viedla svoje *diptychy* mučeníkov a svätcov. Úcta iných – cudzích – svätcov bola na výbere miestnej cirkvi. Vývoj na Východe smeroval k centralizácii kanonizácií do Konštantínopola, ale kyjevskí a moskovskí metropolití, hoci to boli spočiatku Gréci, podržali si právo slávnostnej kanonizácie. Zachoval sa len jeden dokument, v ktorom sa žiada schválenie patriarchu konštantínopolského pre kanonizáciu. Je zrejme že ani miestni hierarchovia nežiadali schválenie kanonizácie od metropolitu moskovského, hoci ťažko povedať či existovala nejaká prax žiadať toto schválenie či potvrdenie.

Od doby metropolitu Makarija (1542-1563) sa kanonizácia stala záležitosťou metropolitných, neskôr patriarchálnych snemov (*soborov*). Je to obdobie zjednotenia Rusi a začiatku vlády prvého cára Ivana IV. Po makarijevských soboroch (1547-1549) sa počet ruských svätých skoro zdvojnásobil. Tento systém fungoval do doby reformy Petra I., ktorá od 18. storočia urobila kanonizačnú inštanciu zo Sv. synody. Synodálne obdobie ruskej cirkvi dobou veľkej zdržanlivosti vo veci kanonizácie. Do Mikuláša II. boli Synodou kanonizovaní len štyria svätci.

V dejinách kanonizácií na Rusi možno vymedziť nasledujúce etapy:

1. *etapa* od kristianizácie Rusi (988) do makarijevských soborov – do kalendára prebratého z Konštantínopola pribudlo 68 celorusky alebo miestne ctených svätcov;
2. *etapa* makarijevských soborov (1547, 1549) – kanonizácia 39 ruských svätcov;
3. *etapa* od makarijevských soborov do ustanovenia Sv. synody (1721) – kanonizácia 150 celorusky alebo miestne ctených svätcov;
4. *etapa* od roku 1721 do obnovenia patriarchátu (1917) – kanonizácia 11 celoruských svätcov a hromadná kanonizácia svätých Kyjevsko-Pečerskej lavry v roku 1762;
5. *súčasná etapa* – začala kanonizáciou Josifa Astrachaňského a Sofronia Irkutského na Pomestnom sobore v rokoch 1917-1918, v roku 1970 na žiadosť japonskej misie bol kanonizovaný biskup Nikolaj Japonský, v roku 1977 na žiadosť Americkej pravoslávnej cirkvi Inokentij Moskovský, v zahraničí boli kanonizovaní Joann Ruský (1962) a German Aljašský (1970).³⁹

3.2. Historicko-politický pohľad na Mikuláša II.

V čase smrti svojho otca v roku 1894 mal cárovič Mikuláš 24 rokov. Úroveň jeho vedomostí bola skôr nadpriemerná,⁴⁰ dobre poznal západnú literatúru, plynne hovoril anglicky, francúzsky nemecky. Bol zdvorilý, skromný, rozpačitý a slepo poslušný. Výchovou bol vedený k jednoduchým pravdám: brániť samoderžavie, zničiť v Rusku teroristov a všetkých odporcov. Jeho silnou vlastnosťou bola dobrá pamäť.⁴¹

³⁸ FEDOTOV, G. : *Svjatyje drevnej Rusi*, <http://www.wco.ru/biblio/zip/fedotov1.zip> (24. 02.06)

³⁹ JUVENALIJ : *Kanonizacija svjatyh v Russkoj pravoslavnoj cerkvi*, <http://mospat.ru/index.php> (24. 02.06)

⁴⁰ VITTE, S. J. : *Izbrannyje vospominanija 1849-1911 gg.* Moskva 1991, s. 299.

⁴¹ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svět. (Rusko 1894-1917)*. 2000, s. 19.

V Mikulášovi II. sa na ruský trón dostal človek, ktorý vládnúť nechcel. Miloval pokojný rodinný život a vládnutie považoval za ťarchu. Až do konca života ho ovládala jeho panovačná manželka Alexandra, predtým princezná hessensko-darmstadtská. Mikuláš II. bol flegmatický a nerozhodný človek, ktorý v rodinnom živote nachádzal útek pred problémami doby, ktorým v mnohých ohľadoch vôbec nerozumel.⁴² Významný vplyv mala cárovná na Mikuláša II. najmä v posledných rokoch vlády, keď sa vcelku úplne stiahol do súkromného a rodinného života.⁴³ Korešpondencia oboch to jasne dokazuje najmä v rokoch prvej svetovej vojny. Denníky ukazujú eminentný záujem cára o rodinu, jeho výslovnú nechuť a odpor v vládnutí, ktoré berie ako svoj údel, istým spôsobom ako kríž daný Bohom. Zároveň zachycujú jeho presvedčenie o Prozreteľnosti, pomerne málo miest svedčí o nejakom strachu, obave z budúcnosti svojej aj Ruska.⁴⁴ Veľký vplyv na Mikuláša II. mal hlavne spočiatku Pobedonoscev, ktorého hlavnou životnou náplňou bola ochrana samoderžavia.⁴⁵ Jeho pohľad na veci bol skoro totožný s pohľadom Pobedonosceva, ako ho prezentujú jeho state v Moskovskom zborníku (1896). „Parlamentarizmus je najväčšou lžou našej doby“, písal Pobedonoscev.⁴⁶

Prvé roky jeho vlády možno smelo označiť prívlastkom úspešné. S pomocou zahraničných pôžičiek a schopných poradcov prispel k výraznému ekonomickému pokroku Ruska. Výbudovanie modernej železničnej siete, rast exportu a industrializácia mali však aj svoju odvrátenú tvár - narastajúce masy proletariátu. V roku 1898 navrhol zvolanie konferencie o najefektívnejších metódach zabezpečenia a ochrany mieru a ustanovení hraníc zbrojenia. V dôsledku toho sa uskutočnili mierové konferencie v Haagu v rokoch 1899 a 1907.

Porážka v Rusko-japonskej vojne vyostřila vnútorné rozpory, ktoré vyvrcholili Krvavou nedeľou. Udalosti 9. januára 1905, spôsobené dobrodružnou politikou Georgia Gaponu a nezodpovedným prístupom ministra vnútra kniežaťa P. D. Svjatopolk-Mirského a vyšších vojenských a policajných predstaviteľov, boli Mikulášom II. neočakávané. Aktívny podiel na udalostiach nemal – v čase nepokojov sa ani nenachádzal v meste.

Politickou opozíciou bol však prezentovaný ako hlavný vinník udalostí, čo zdeformovalo predstavy spoločnosti o jeho postoji k robotníckej otázke. Podrylo morálno-politickú prestíž monarchie a cára osobne, čo bolo aj cieľom liberálne orientovaných kruhov, ktoré sa dlho snažili o zlomenie moci samoderžavia. V snahe zachrániť situáciu, zriadil Mikuláš II. orgán volenej Dumy, ktorá prebrala časť legislatívnej moci. Právny stav bol taký, že „všeruskému imperátorovi patrí naj-

⁴² ŠVANKMAJER, M. A KOL. : *Dějiny Ruska*. 2004, s. 320.

⁴³ KOKOVCOV, V. N. : *Iz mojego prošlogo. Vospominanija 1903-1919 gg.* II. Moskva 1992, s. 157.

⁴⁴ Deníky sú prístupné na internete podľa vydania v Krasnyj archiv. 1927. № 1—3; 1928. № 2. *Dnevniky Nikolaja II. (1894-1916)*, <http://rus-sky.org/history/library/dairy.htm>. Knižné vydania: *Dnevnik imperatora Nikolaja*. Berlin 1923; *Das Tagebuch des letzten Zaren von 1890 bis zum Fall*. Berlin 1924 (výber); *Dennik cara Mikuláše*. Praha 1925; *Dnevniky imperatora Nikolaja II*. Moskva 1991 (úplný text); *Korepondence carských manželů (Listy carských manželů z let válečných)*. Praha 1933.

⁴⁵ FERRO, M.: *Nikolaj II*. Moskva 1991, s. 33.

⁴⁶ POBEDONOSCEV, K. P. : *Moskovskij sbornik*. Moskva 1901, s. 27. Tiež v *Pisma K. P. Pobedonosceva k Aleksandru III (za 1881-1894 gg.)*, <http://www.rus-sky.org/history/library/pobed1.htm> (24. 02.06)

vyššia a samostatná moc. Podriaadiť sa jej ...vo svedomí prikazuje sám Boh. Osoba imperátora je posvätná a nedotknuteľná.... Zákonodarnú moc uskutočňuje v spojení so Štátnou radou a Štátnou dumou.⁴⁷ Duma bola v neustálej opozícii proti cárovi. Nasledovalo krátke obdobie demokratických reforiem. Konzervatívne sily však už onedlho prinútili cára postupne odbúrať väčšinu ústupkov.⁴⁸

Na vojnu s Japonskom bolo Rusko totálne nepripravené a považovalo ju za krátkodobú epizódu. 400 tisíc zabitých, ranených a zajatých, spolu s veľkými materiálnymi stratami, poznačil Mikulášov pohľad na možnosť povlečenia Ruska do novej vojny. Pred 1. svetovou vojnou kolísal medzi snahou všetkými silami zachovať mier a nedocenením nebezpečenstva nastávajúcej vojny. Dnes je zrejmy veľký vplyv „vojensko-patriotických“ ministrov na cára - „páčili sa mu vystúpenia tých ministrov nacionalistického rázu. Robili mu dobre ich pochvalné ódy o jeho bezhraničnej oddanosti ľudu,... o tom, že Nemecko len straší svojimi prípravami a nikdy sa neodhodlá ma ozbrojený stret...“⁴⁹

Nepokoje vyvolané rusko-japonskou a svetovou vojnou považoval za bezvýznamné a dotýkajúce sa len malej časti krajiny. Mnohí dávajú Mikulášovi II. za vinu, že svojou nerozhodnosťou a pod tlakom manželky Alexandry vohnal Rusko do prvej svetovej vojny.

Ťažko prežívajúc neúspechy prvého roku vojny rozhodol a vziať zodpovednosť do vlastných rúk a 22. augusta 1915 prevzal hlavné velenie. To bola jeho osudová chyba. Vrcholným odôvodnením jeho rozhodnutí bol často vnútorný hlas, inštinkt, intuície, o ktorých veril, že v podstate nemôžu byť mylné. Preto často konal bez plánu, koncepcie a konkrétnych predstáv. Nepriateľov videl v liberálnej opozícii a niektorých ministroch, vcelku nedôveroval inteligencii. Chýbala mu pevná vôľa, rozhodnosť a schopnosť chápať význam a dosah konania a vecí. K čomu sa sám odhodlal, to zvyčajne nedopadlo dobre – sám o sebe hovorieval a veril, že má v živote smolu.⁵⁰

Faktom zostáva, že v čase vrcholiaceho vojnového konfliktu už Mikuláša nemiluje ani ľud, ani aristokracia. Ľud mu vyčíta množstvo obetí, ktoré si vyžiadala vojna, aristokracii sa nepáči arogancia a obrovský vplyv, ktorý má nad cárskou rodinou neukojený mních Rasputin.⁵¹ Mikuláš sa postupne uzatváral pred svetom. Očítí svedkovia tvrdili, že keď vo februári 1917 podpisoval vlastnú abdikáciu, bolo na jeho tvári vidieť znaky úľavy. Ako neskoršie svedčia výroky účastníkov abdikácie, je zrejmé, že po podpise abdikácie okolie cára odpísalo. Cár sa zbavil ťaživej povinnosti vlády a plánoval si súkromný život v Rusku vo svojom paláci na Kryme.⁵² V texte abdikácie sa píše: „V týchto, v živote Ruska rozhodujúcich dňoch, pokladali sme za povinnosť svojho svedomia uľahčiť svojmu národu tesnejšie zjednotenie a zomknutie všetkých národných síl pre najrýchlejšie dosiahnutie víťazstva a v zhode so štátnou dumou sme uznali za užitočné zriecť sa trónu ruskej

⁴⁷ *Osnovnyje Gosudarstvennyje zakony 23 apreľa 1906 g.* Elektronajna biblioteka Istorického fakulteta MGU im. M. V. Lomonosova., <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm> (24. 02.06)

⁴⁸ KOKOVCOV, V. N. : *Iz mojego prošlogo. Vospominanija 1903-1919 gg.* II. 1992, s. 108.

⁴⁹ KOKOVCOV, V. N. : *Iz mojego prošlogo. Vospominanija 1903-1919 gg.* 1992, s. 108.

⁵⁰ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svět. (Rusko 1894-1917).* 2000, s. 19, 24-25.

⁵¹ VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svět. (Rusko 1894-1917).* 2000, s. 443.

⁵² VEBER, V. : *Mikuláš II. a jeho svět. (Rusko 1894-1917).* 2000, s. 433.

riše a zložiť zo sena zvrchovanú moc.“⁵³

Zachovanie monarchie vnímal Mikuláš ako nemenný a nenarušiteľný princíp. Tento postoj pretrval u neho do konca jeho života. Preto abdikoval v prospech svojho brata Michaila, ale ten trón neprijal.⁵⁴ Ruská monarchia skončila.

Hodnotenie rozhodnutí Mikuláša II. je zložité. Jednak pre jeho už zmienené charakterové vlastnosti a aj pre navzájom si odporujúce svedectvá súčasníkov, ktoré sú rozporuplné nezávisle od ich sympatií alebo antipatií.

V posledných 20 rokoch do revolúcie napriek snahe vlády cára, synodálnej byrokracie a ateistickej inteligencie sa cirkev dostala z izolácie. Styky s liberálnou tlačou znemožnili vláde naďalej zapchávať cirkvi ústa. Okrem toho duchovenstvo bolo zastúpené aj v Dume. Tu sa ukazuje, že tvrdenie o reakčnosti cirkvi ako celku nie je na mieste. Do prvej Dumy boli zvolení šiesti kňazi a dvaja biskupi. Biskupi inklinovali k pravici, kňazi k ľavici a centru.⁵⁵ Tendencie duchovenstva sa napokon ustálili v pravici. Zdá sa, duchovenstvu bolo umožnené zúčastniť sa volieb a zasadnúť v Dume preto, aby tam pôsobilo ako svojho rázu brzda liberálno-demokratických tendencií. Ukázalo sa, že výsledok bol opačný: účasť pravoslávneho kléru v Dume akoby posväcovala jej antimonarchistické tendencie.⁵⁶

Vzťahy cirkvi a Dočasnej vlády neboli konfliktné, pravda ak odhliadneme slabý protest proti poštátneniu 37 tisíc cirkevných škôl. Členovia synody sa ani nesnažili vyhovieť prosbe oberprokurora Rajeva v marci 1917, aby verejným vyhlásením vystúpili na ochranu monarchie. Synoda zareagovala na abdikáciu Mikuláša II. lakonickým vyhlásením, začínajúcim sa slovami: „*stala sa vôľa Božia*“.

Zatknutie cárovnej prebehlo 21. marca (rovnako ako zatknutie cára) generálom L. Kornilovom a plukovníkom Kobylinským. Dňa 22. marca pricestoval cár do Carského Sela.⁵⁷ Nariadenie Dočasnej vlády o zatknutí cára a cárovnej z 20. marca neobsahuje nijaké dôvody zatknutia. Predseda Dočasnej vlády knieža Lvov neskôr povedal, že zatknutie bolo psychologicky nutné – bolo treba obmedziť styk bývalého cára, len nedávno stratiaceho moc. Vláda bola pod tlakom verejnosti, žiadajúcej vyšetrovanie činnosti bývalého cára a cárovnej, v ktorých verejnosť videla škodu národným záujmom vo vnútri aj smerom do zahraničia.

Minister spravodlivosti Kerenskij tvrdil, že k zatknutiu cára došlo pre krajne nepriateľské postoje vojakov a robotníkov petrohradského a moskovského rajónu voči cárskej rodine Keďže moskovský soviet žiadal popravu cára, zatknutie bolo vlastne pre ich ochranu. Bolo jasné že sa blížili rozhodujúce dni boja Dočasnej vlády s boľševikmi (v októbri a novembri).⁵⁸ Na druhej strane bol cár s manželkou

⁵³ *Ob otrečeniji Gosudarja Imperatora Nikolaja II ot prestola Rossijskogo i o složeniji s sebja verchovnoj vlasti.* In: *Rossijskoje zakonodatel'stvo X-XX vv. 9. Zakonodatel'stvo epochi buržoazno-demokratičeských revol'ucij.* Moskva 1994, s. 122-123.

⁵⁴ *Ob otkaze Velikogo Kňazja Michaila Aleksandroviča ot vosprijatia verchovnoj vlasti vpred do ustanovenija v Učreditel'nom sobraniji obraza pravlenija i novyč osnovnyč zakonov gosudarstva Rossijskogo.* In: *Rossijskoje zakonodatel'stvo X-XX vv. 9. Zakonodatel'stvo epochi buržoazno-demokratičeských revol'ucij,* s. 126-127.

⁵⁵ POSPELOVSKIJ, D. V.: *Russkaja pravoslavnaja cerkov v XX veke.* Moskva 1996, s. 31.

⁵⁶ POSPELOVSKIJ, D. V.: *Russkaj pravoslavnaja cerkov v XX veke.* 1996, s. 33.

⁵⁷ SOKOLOV, N. A.: *Ubijstvo carskoj semji.* gl. I. Arest Gosudarini., <http://rus-sky.org/history/library/sokolov.htm> (24. 02.06)

⁵⁸ KERENSKIJ, A. F.: *Gatčina.* Moskva, 1990, <http://www.kuzbass.ru/Memuary/Kerenskij/gatchina.txt>. (24. 02.06)

upodozrievaní z tendencií k separátnemu mieru s Nemeckom. Dočasná vláda to chcela vyšetriť a 17. marca 1917 bola na to vytvorená špeciálna komisia.⁵⁹ Vyšetrotateľovi komisie Rudnevovi sa však nepodarilo nájsť dôkazy o zrade Mikuláša a Alexandry. Potvrdil to aj minister Kerenskij, podobne premiér Lvov.⁶⁰

Posledné mesiace strávil Mikuláš II. v ústraní internácie. Stránky z jeho deníka prezrádzajú, že boli naplnené obrovským náboženským vzplanutím a upnutím sa na rodinu. Cár prežíval paradoxne v internácii chvíle najväčšieho osobného šťastia. Všetko sa zrútilo až v roku 1918, keď dvanásť červenoarmejcov povraždilo Romanovovcov v Jekaterinburgu.

Okrem toho boli fyzicky zlikvidovaní aj ostatní členovia cárskej rodiny, ktorí neodcestovali do zahraničia. V Jekaterinburgu zavraždení cár Mikuláš II., cárovná Alexandra,⁶¹ následník trónu Alexej, veľkokňažná Oľga, Tatiana, Mária, Anastázia. V Alapajevsku boli zavraždení veľkokňažná Jelizaveta Fjodorovna, veľkoknieža Sergej Michajlovič, kniežatá Konstantin Konstantinovič, Igor Konstantinovič, gróf Vladimír Paleja,⁶² v Perme veľkoknieža Michail Alexandrovič. Tým vymrela priama vetva rodu Romanovcov.

Len smrť cára bola verejne oznámená ako poprava po rozsudku Uralského oblastného sovdepa. O ostatných Romanovcoch nebolo vydané oficiálne vyhlásenie okrem cárovnej Alexandry a následníka Alexeja. o ktorých bolo oznámené, že boli z Jekaterinburgu dopravení na bezpečné miesto. Keď skoro po roku vyšla vec najavo, nová bolševická vláda využila príležitosť a obvinila z vraždy cára svojich politických odporcov ľavých eserov, s ktorými bol uskutočnený demonštratívny proces. Boli to predstavitelia jekaterinburgského sovdepu a deväť červenoamejcov, ktorí boli odsúdení na smrť a popravení. Vo veci ostatných Romanovcov sa nijaký súd nekonal. To všetko ukazuje na to, že sovietska vláda z jednej strany považovala odstránenie Romanovcov pre svoje celkové ovládnutie Ruska za významné, a z druhej strany predsa tu len bola obava z postoja verejnej mienky, preto usilovne šírila správu o odchode ostatných členov cárskej rodiny do Nemecka.

3.2. Cirkevno-hagiografický pohľad

Za vlády Mikuláša II. bolo postavených viac ako 10 tisíc farských (*prichod-skich*) chrámov a viac ako 250 kláštorov. Často sa osobne zúčastňoval na kladení základných kameňov a posviackach chrámov, mnohé boli financované z rozpočtu štátu. Počas jeho vlády Synoda kanonizovala viac svätcov ako v predchádzajúcom období (od Petra I. do Alexandra II.): Feodosij Ugličský (kan. 1896), Serafim Sarovský (kan. 1903), kňažná Anna Kašinská (obnovenie kultu v roku 1909 - po dekanizácii v roku 1699), Joasaf Belgorodský (kan. 1911), Hermogen Moskovský (kan. 1913), Pitirim Tambovský (kan. 1914), Joann Tobofský (kan. 1916). Miku-

⁵⁹ SOKOLOV, N. A. : *Ubjstvo carskoj semji* gl. II. *Motivy aresta Gosudarja i Gosudarini*, <http://rus-sky.org/history/library/sokolov.htm> (24. 02.06)

⁶⁰ SOKOLOV, N. A. : *Ubjstvo carskoj semji* gl. VII. *Rassledovanije Črezvyščajnoj Sledstvennoj Komissii ob „izmene“ Gosudarja i Gosudaruni*, <http://rus-sky.org/history/library/sokolov.htm> (24. 02.06)

⁶¹ podrobný životopis PAVLOV, M.: *Žizň Aleksandry Feodorovny Romanovoj, poslednej vsrossijskoj imperatricy*, <http://www.wco.ru/biblio/zip/alex3.zip> (24. 02.06)

⁶² MAYLUNAS, A. - MIRONENKO, S.: *A Lifelong Passion*. New York., February 1997., s. 638-639. Životopis veľkokňažnej Jelizavety v POLSKY, M.: *The New Martyrs of Russia*. Montreal 1972, s. 124-132.

laš II. osobne naliehal na niektorých členov Synody pri kanonizácii Serafima Sarovského, Joasafa Belgorodského, Joanna Tobolského.

Na druhej strane, nehľadiac na mnoho podnetov, ktoré k nemu prichádzali, neodhodlal sa k prekročeniu cirkevnej politiky svojich predchodcov, t.j. na zmenu systému cirkevnej správy a obnovenie patriarchátu. Sú známe aj prípady odstránenia biskupov, ktorí kritizovali vplyv Rasputina na cársky dvor: saratovský biskup Hermogen Dolganov bol zbavený úradu a poslaný do Žirovnického Uspenského kláštora,⁶³ peterburgský metropolita Vladimír bol premiestnený na metropolitný stolec do Kyjeva (neskôr tam zahynul mučeníckou smrťou).⁶⁴ Vo svojej politike bol Mikuláš II. vedený starostlivosťou o blaho pravoslávnej cirkvi, no zaťažený systémom štátneho cirkevnictva a v čase revolučných kríz nemohol nájsť adekvátne odpovede na otázky doby.

Prečo bol Mikuláš II. zavraždený? Pohľad pravoslávnej ruskej emigrácie poskytujú slová biskupa Joanna Maximoviča z roku 1936: „*Pretože bol cárom, cárom z Božej milosti. Bol stelesnením pravoslávneho pohľadu na svet, že cár je služobníkom Božím, je zodpovedný Bohu... nielen ako individuum, ale aj ako cár. To ruský pravoslávny ľud verí, to pravoslávna cirkev učí, tak to Nikolaj II. vnímal a cítil. Videl nesenie cárskej koruny ako službu Bohu.*“⁶⁵

Rozširujúci pohľad poskytuje text kniežata Ževachova z mája 1928, duchovného autora, žijúceho v emigrácii v Taliansku (zomrel v Bari v roku 1938): „*Prešlo desať rokov od pádu a doteraz niet jednotného pohľadu na príčinu... Hoci každý inak vysvetľuje príčinu pádu Ruska... všetci otvorene alebo zakryto zvaľujú vinu za pád Ruska na cára, obviňujúc ho z rozličných zločinov... Aj jeden z najvýznamnejších hierarchov ...cirkvi obvinil cára z nechuti k obnoveniu patriarchátu. Hovorí: „Boh potrestal cára aj cárovnú... Štátna дума obvinila cára..., že nechcel zložiť svoje cárstvo... a tak porušiť sľub daný Bohu pri korunovácii... Verejnosť, ústami svojich predstaviteľov už dávno kričala, že samoderžavie zastaralo a úroveň kultúrneho rozvoja ruského národa už dávno prerástla túto formu... Ešte aj sami monarchisti... obviňovali cára z bezcharakternosti, hovoriac, že je veľmi slabý a nemá vlastnosti potrebné každému nositeľovi moci... V momente katastrofy sa zliali rozličné obvinenia dohromady... Ustupujúc.. cár sa podriadil... Je zarážajúce, že v dobe, keď sa dial tento moment ničenia ruskej pravoslávnej štátnosti,.. pravoslávna cirkev v osobách svojich predstaviteľov mlčala. Neodvážila sa zastaviť zločinnú ruku... pohrozila exkomunikáciou, mlčky hľadela ako sa zločinný meč vznáša nad hlavou Božieho pomazaného.*“⁶⁶

Vraždou cára ľud prišiel o jedinú postavu samoderžavcia, s ktorou sa duchovne identifikoval. Ešte v roku 1924 spomína francúzsky socialista Henri Beraud, že pri návšteve v Rusku videl portrét nebohého cára v roľníckych chalupách v „*krasnom ugle*“ spolu s ikonami a roľníci ho presviedčali, že cár neumrel.⁶⁷

⁶³ *Materiály k kanonizácii Nikolaja II i Carskoj semji*, <http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (24. 02.06)

⁶⁴ *Materiály k kanonizácii Nikolaja II i Carskoj semji*, <http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (24. 02.06)

⁶⁵ SERFES D.: *Miracles Of The Tsar Martyr Nicholas II of Russia*, <http://www.serfes.org/royal/miracles.htm> (24. 02.06)

⁶⁶ ŽEVACHOV, I. D.: *Vospominanija. Sent'abr 1915 – mart 1917*, <http://www.rus-sky.org/history/library/zhevahov.htm> (24. 02.06)

⁶⁷ GRAJEWSKI, A.: *Rusko a kříž. Z dejin pravoslavné cirkve v SSSR*. 1997, s. 9-10.

Cár bol od bežného človeka tak ďaleko, že v ruskej spoločnosti mohol ďalej pretrvávajúť mýtus dobrého *báčušku* cára, ktorému zlí úradníci prekážajú robiť dobro v prospech ľudu. Pravoslávne kresťanstvo bolo tak hlboko zakorenené v duši ruského človeka, že pre revolučných vodcov bolo maximálne nebezpečné. To zdôvodňuje rozsiahle profanácie chrámov hneď po novembri 1917. Za pozornosť stojí aj to, že väčšina príslušníkov revolučného štábu a neskôr vedúcich rozličných stranických orgánov bola neruského pôvodu.

Z nábožensko-mravného hľadiska jekaterinburgská vražda je snahou zničiť to, čo bolo ruskému národu drahé od doby prijatia kresťanstva. Tak sa národ, ktorý zlyhal pri obrane Božieho pomazaného, fakticky zriekol „*teokracie*“ ako základu štátu.

3.3. Príprava, priebeh a dosah kanonizácie

Snahy o svätorečenie začali zo strany ruskej pravoslávnej cirkvi v emigrácii hneď po jej zorganizovaní v Juhoslávii. Odtiaľ pochádzajú aj prvé udalosti, interpretované ako zázraky: zjavenie sa Mikuláša II. vo sne istej žene v roku 1925, zázračné dočasné vytvorenie obrazu Mikuláša II. pri maľbe kostola v kláštore sv. Nauma na Ochridskom jazere ruským maliarom S. F. Kolesnikovom.⁶⁸ V roku 1930 sa obyvatelia Leskovaca v Srbsku obrátili na Synodu Srbskej pravoslávnej cirkvi so žiadosťou o kanonizáciu Mikuláša II. ako mučeníka.⁶⁹ V kontexte doby bol vnímaný aj ako celosvetový ochranca pravoslávnej viery.⁷⁰

Ruská pravoslávna cirkev v zahraničí kanonizovala cárskeho ruského mučeníka (cára Mikuláša II., cárovnú Alexandru, ich deti veľkovejvodkyne Oľgu, Tatianu, Máriu, Anastáziu a cároviča Alexeja) 1. novembra (podľa juliánskeho kalendára) roku 1981. Veľkovejvodkyňu Jelizavetu Fjodorovnu a sestru Barbaru kanonizovala 4. februára 1997. Obe kanonizácie sa po páde komunizmu Ruská pravoslávna cirkev rozhodla preskúmať.⁷¹

Svätorečeniu posledného ruského cára predchádzal v Rusku dlhý zápas. Nie všetci členovia synody videli v osobe posledného panovníka stelesnenie kresťanských cností. Ďalší mali strach z toho, že jeho povýšenie na piedestál svätcov si budú ľudia vysvetľovať ako rehabilitáciu režimu, ktorý stelesňoval. Konzervatívne krídlo ruskej cirkvi dáva cárovi za vinu aj to, že svojou abdikáciou 2. marca 1917 uvoľnil cestu bolševikom. Liberáli zas zdôrazňujú jeho úlohu pri krvavom potlačení robotníckych vzbúr.

Od roku 1990 sa v Rusku udiali niektoré udalosti, ktoré znovu upriamili pozornosť verejnosti a aj časti hierarchie na otázku osudov Mikuláša II. a jeho rodiny. V roku 1991 bola cirkvi vrátená Feodorovská cárska katedrála (sobor), postavená z nariadenia Mikuláša II. v roku 1912 blízko Alexandrovského paláca. V tom istom roku boli v Kazanskom sobore v Sankt-Peterburgu objavené pozostatky Serafima Sarovského a Joasafa Belgorodského, o kanonizáciu ktorých sa Mikuláš II. zaslúžil. Dňa 19. mája 1991 sa konali verejné oslavy narodenín cára v okolí Feodo-

⁶⁸ ROUZ, S.: *Car – mučeník Nikolaj*,

http://www.holy-transfiguration.org/ru/library_ru/royal_nik_ru.html (24. 02.06)

⁶⁹ *Miracles In Serbia, On Behalf Of The Intercessions Of The Tsar-Martyr Nicholas II .,*

<http://www.serfes.org/royal/miracles.htm> (24. 02.06)

⁷⁰ SOBOLEV, S.: *Ob istinnom monarhičeskom mirossozercaniji*. Sankt-Peterburg 1994, s. 322.

⁷¹ SERFES, D. : *Miracles Of The Tsar Martyr Nicholas II . of Russia*,

<http://www.serfes.org/royal/miracles.htm> (24. 02.06)

rovského soboru.⁷² Do Ruska sa vracajú potomkovia Romanovcov. O. N. Kulikovská-Romanovová podnikla v októbri 1992 púť do Jekaterinburgu a na Ganijej Jame (kde podľa predpokladov niektorých členov emigrácie telá cárskej rodiny rozsekali a spálili) sa konal moleben, keďže zahraničná cirkev už Mikuláša a jeho rodinu kanonizovala. Podnikla púť aj do Alapajevska, na miesto smrti veľkovejvodkyne Jelizavety Fjodorovny. Z jej správ vysvitá, že už v 70. rokoch babičky na sviatky chodili k Ipatijevovmu domu v Jekaterinburgu a modlili sa za zavraždených.⁷³

Nariadením biskupskej synody Ruskej pravoslávnej cirkvi bolo komisii pre kanonizácie nariadené v roku 1992 popri výskume o *novomučeníkoch* doby komunizmu začať aj skúmanie materiálov, zviazaných s mučeníckou smrťou cárskej rodiny. Boli skúmané námietky odporcov kanonizácie, ktoré boli podľa metropolitu Juvenalija rozličného charakteru a a rozličnej vedeckej úrovne. Najzávažnejšou námietkou bolo tvrdenie, že smrť cárskej rodiny nemôže byť chápaná ako mučeníctvo pre vieru v Krista. Po skúmaní námietok došla komisia k záveru, že kanonizácia cárskej rodiny je možná na základe *strastoterpectva*. Ďalšie námietky sa opierali o fakty spojené so štátnou a cirkevnou politikou Mikuláša II. Komisia pozorne preskúmala život cára len po jeho zatknutí a v internácii, čo súvisí so *strastoterpectvom* ako dôvodom kanonizácie. V tomto období našla komisia obdivuhodný príklad kresťanských cností. Synodálna komisia pre kanonizáciu pracovala podľa *Historicko-kanonických kritérií v otázke kanonizácie novomučenikov Ruskej cirkvi*, ktoré vypracovala synodálna komisia pre kanonizáciu svätých a synoda biskupov ich schválila 26 decembra 1995.⁷⁴

V 90. rokoch sa otázka kanonizácie Mikuláša II. a členov jeho rodiny objavila v mnohých publikáciách cirkevných aj svetských autorov. Väčšina cirkevných autorov sa stavala za kanonizáciu. Patriarchovi a komisii boli doručené mnohé žiadosti o kanonizáciu cárskeho mučeníka, v čom kompetentné authority videli dôkaz úcty k cárskej rodine, ktorá siaha k patriarchovi Tichonovi. Komisia sa snažila, aby na jej činnosť nemali vplyv nijaké politické záujmy zvonka. Metropolita zdôraznil, že kanonizácia monarchu v žiadnom prípade nie je zviazaná s „monarchistickou ideológiou“ a rozhodne nemôže byť chápaná ako kanonizácia monarchie. „*Je samozrejmé, že činnosť monarchu má vždy aj politický kontext, ale cirkev nekanonizuje a nekanonizovala monarchov z politických dôvodov.*“⁷⁵

Ľudový kult aktivizovali najmä nasledujúce udalosti. 31. januára 1997 vo Voskresensku moskovskej oblasti „*mirotočila*“⁷⁶ papierová ikona Mikuláša II. a knie-

⁷² EUBOMUDROV, A. M.: *Znamenija Božija ot svjatykh ikon 1991-1996*,

<http://www.wco.ru/biblio/> (24. 02.06)

⁷³ Podľa rozprávania Z. Grebensčikovovej z októbra 1993. KULIKOVSKAJA-ROMANOVA, O. N.: *Čudo na Russkoj Golgofe*. Vladivostok 1994.

⁷⁴ Úplný text v *Kanonizacija svjatykh v XX veke*. Moskva 1999, s. 170-184. O práci komisie bližšie pojednávajú MAKSIMOV, M.: *O dejatel'nosti sinodal'noj komissii po kanonizacii svjatykh*. In: Pamjať mučeníkov i ispovednikov RPC. Trudy. Vypusk 1. Novomučeniki XX veka. Moskva 2004, s. 16-17. MITROV, O.: *Opyt napisanija žitij svjatykh novomučenikov i ispovednikov Rossijskich*. In: Pamjať mučeníkov i ispovednikov RPC. Trudy. Vypusk 1. Novomučeniki XX veka. Moskva 2004, s. 24-27.

⁷⁵ JUVENALIJ : *Kanonizacija svjatykh v Russkoj pravoslavnoj cerkvi*, <http://mospat.ru/index.php> (24. 02.06)

⁷⁶ Vylučovala *miro* (voňavú látku, často olejovitej konzistencie).

žaťa Vladimíra. V roku 1998 začalo „*mirotočenie*“ na inej ikone Mikuláša II., čo bolo chápané ako výzva k urýchlenej kanonizácii cára. Od roku 1999 začala ikona putovať po ruských chrámoch.⁷⁷ Médiá priniesli správy o zázračných uzdraveniach, napr. uzdravenie 78-ročného Alexandra Vytegova v júni 1999 pri dotyku ikony cára Mikuláša.⁷⁸ Nie je známe, nakoľko boli tieto javy podrobené exaktnému skúmaniu.

V súvislosti s 80. výročím jekaterinburgských udalostí sa v Rusku zdvihla vlna diskusií o autenticite pozostatkov, nájdených v roku 1995 a pripisovaných cárskej rodine. Súbežne sa širil kult „*Deržavnej*“ ikony a „*cárskych mučeníkov*“. Počiatky kultu ikony siahajú do roku 1917. Po trojnásobnom zjavení Matky Božej v sne počas februára 1917 Jevdokiji Andrianovej zo Zoriškyna bola v deň abdikácie Mikuláša II. v kostole v Kolomenskom pri Moskve miestnym kňazom otcom Nikolajom (presne podľa popisu, ktorý na základe zjavenia poskytla J. Andrianová) nájdená stará a zabudnutá ikona Matky Božej. Udalosť bola neskôr chápaná ako posolstvo o tom, že Matka Božia preberá starostlivosť nad Ruskom, ktoré ostalo bez cára. Začalo prichádzať mnoho pútnikov, došlo aj k telesným uzdraveniam.⁷⁹ Pôvodná ikona z Kolomenského bola znovu nájdená v roku 1990 v Štátnom historickom múzeu. Dňa 15. marca 1998 sa konali slávnostné bohoslužby v Kolomenskom a slávnostná procesia sa konala v Moskve okolo kremeľských múrov za účasti asi 8 000 účastníkov.

V Nikolskom chráme v Moskve sa slúžil akatist novomučeníkom (aj keď v Rusku ešte oficiálna kanonizácia neprebehla). Na ľudovom zhromaždení sa diskutovala otázka, či sú pozostatky, ktoré majú byť pochované v cárskej hrobke v Sankt-Petergurgu autentické a žiadalo sa vyhlásenie Sv. synody o tom že ostatky nájdené v Jekaterinburgu nie sú ostatkami cárskej rodiny. Pochybnosti o autenticite pozostatkov vyjadrila aj vdova po bratancovi Mikuláša II. Oľga Nikolajevna Kulikovskaja-Romanová, tak isto aj genetik Jevgenij Rogajev. Okrem štátnej komisie historikov a súdno-medicínskych expertov pracovala aj komisia zostavená zahraničnou ruskou emigráciou v roku 1989 v Bostone. Bádania prebiehali v Rusku, USA a Veľkej Británii, Odpor zahraničných expertov ruskej emigrácie smeroval k snahe nedovoliť pochovanie „nepravých pozostatkov“ v cárskej hrobke. Dňa 22. februára sa uskutočnilo modlitebné stretnutie na mieste atentátu na Alexandra II. v Moskve. Došlo k protestom proti vťahovaniu pravoslávnej cirkvi do pochovania „nepravých“ pozostatkov. Členom štátnej komisie expertov bol totiž aj metropolita krutický a kolomenský Juvenalij, muž č. 2 moskovského patriarchátu. V noci z 23. na 24. februára otriasli výbuchy miestom, kde kedysi v Jekaterinburgu stál Ipatijevov dom. Drevenú kaplnku na tom mieste už dvakrát pred tým podpálili. Množili sa výzvy pravoslávnej verejnosti synode a patriarchy, aby zabránili pochovaniu „nepravých“ pozostatkov. Podobne sa žiadala účasť zahraničných expertov v štátnej komisii. V napätej situácii 26. februára synoda pod predsedníctvom patriarchy prijala vyhlásenie v tom zmysle, že cirkvi neprináleží overovanie výsledkov

⁷⁷ EUBOMUDROV, A. M.: *Znamenija Božija ot ikon v konce XX veka v Rossiji. Duchovnyje itogi*, <http://www.wco.ru/biblio/> (24. 02.06)

⁷⁸ SERFES, D.: *Recent Miracle Of The Myrrh-Streaming Icon Of Tsar-Martyr Nicholas II.*, <http://www.serfes.org/royal/newmiracle.htm> (24. 02.06)

⁷⁹ SERFES, D.: *Miracle On The Day Of The Abdication Of Tsar Nicholas II March 2, 1917*, <http://www.serfes.org/royal/miracle4.htm> (24. 02.06)

expertov a kompetencie v tomto smere plne prenecháva Republikovému centru súdnomedicínskeho výskumu a Generálnej prokuratúre.

Synoda sa vyslovila v tom zmysle, že aj keď sú pochybnosti o autenticite pozostatkov, je isté že ide o pozostatky obetí protináboženských represálií, ktoré však pre prietahy vo výskume doteraz neboli po kresťansky pochované. Synoda sa vyslovila sa za urýchlené pochovanie pozostatkov v symbolickom hrobe. Až bude autenticita dokázaná, nastane čas na riešenie otázky ich definitívneho pochovania. Zahraničná komisia prijala toto riešenie. 14. marca 1998 štátna komisia oznámila ukončenie prác a potvrdenie autenticity pozostatkov.⁸⁰ Pozostatky boli pochované do cárskej hrobky.

Dňa 14. augusta 2000 Synoda biskupov Ruskej pravoslávnej cirkvi rozhodla o kanonizácii cárskej rodiny a 860 ďalších mučeníkov a vyznavačov doby prenasledovania. Kanonizácia pri *vsenoščnom* bdení na sviatok Premenenia Pána v katedrále Krista Spasiteľa a zavŕšená sv. liturgiou na druhý deň.⁸¹ Hlava ruskej pravoslávnej cirkvi Alexij II. už vo svojom úvodnom vystúpení počas synody konštatoval, že medzi jej účastníkmi sú odlišné názory na túto otázku a vyjadril obavy z hroziacej nebezpečnej schizmy. Netajil sa tým, že on sám je skôr proti než za kanonizáciu. Napokon však zdvihol súhlasne ruku. Metropolita Juvenalij, ktorý predsedá komisii pre svätorečenia, cítil zas potrebu dodať, že, „pravoslávna cirkev (týmto aktom) neposvätila aj monarchiu ako formu vlády.“ „Posledný ruský pravoslávny vládca a členovia jeho rodiny,“ píše sa v oficiálnom zdôvodnení kanonizácie, „sú podľa nás príkladom úprimného hľadania, ktorého cieľom bolo vniesť do ich vlastných životov evanjeliové princípy utrpenia, znášaného s trpezlivosťou a oddanosťou počas väznenia a umučenia.“⁸²

Jedným z dôvodov príklonu odporcov kanonizácie k súhlasu s ňou môže byť aj názor, že „ruský národ je povinný konať pokánie z toho, čo bolo ním alebo v jeho mene uskutočnené v roku 1917. Toto pokánie nemá mať politický charakter, ale má byť opravdivou metanoiou a vzdaním úcta umučeným. Takémuto pokániu by zodpovedala kanonizácia... cára a jeho rodiny ako strastoterpcov... Aj obeť politických vrážd môžu byť svätými strastoterpcami, pretože ich zabili ako symboly pravoslávneho Ruska.“⁸³

Rozpadom ZSSR a komunizmu vznikla pre ruské pravoslávie nová situácia. Slobodná cirkev v slobodnej spoločnosti bola postavená tvárou v tvár historickej dileme. Časť hierarchie a veriacich je ochotná akceptovať cirkev integrovanú do štátnych štruktúr v presvedčení, že iba akcentovanie ruského nacionalizmu spojeného s pravoslávím pomôže Rusi udržať v mnohonárodnostnom impériu hegemoniu. Spojenie cirkvi so štátom je pre nich návratom k tradícii, ktorá spojovala ruskú spoločnosť stáročia. A Mikuláš II. je reprezentantom tejto tradície.

Rusko hľadá svoju novú tvár. Mnohí veria, že nový svätý sa môže stať symbolom, s ktorým sa bude môcť stotožniť. Sedemdesiat rokov Rusov strašili

⁸⁰ Pravda o „jekaterinburskich ostankach“, <http://rus-sky.com/> (24. 02.06)

⁸¹ SERFES, D. : *The Holy Canonization of The Royal Martyrs Tsar Nicholas & Family of Russia on August 20, 2000*, <http://www.serfes.org/royal/HolyCanonization.htm> (24. 02.06)

⁸² JUVENALIJ : *Kanonizacija svjatykh v Russkoj pravoslavnoj cerkvi*, <http://mospat.ru/index.php> (24. 02.06)

⁸³ *Materiály k kanonizaciji Nikolaja II i Carskoj semji*, <http://www.ipmce.su/~cyril/orthodox/tzar/index.htm> (24. 02.06)

príbehmi o cárovi Mikulášovi Krvavom a jeho hysterickej žene, ktorá vtiahla Rusko do vojny a nechala ľudí zomierať od hladu. Teraz zrazu počúvajú úplne odlišnú verziu tohto príbehu. Povrávalo sa, že jedným z tých, ktorí vytrvalo lobovali za svätorečenie cára, je aj prezident Putin. Kremľ pravdepodobne očakáva od nového svätca obnovenie pretrhutej historickej kontinuity, symbol, okolo ktorého by sa mohlo opäť zhromaždiť celé Rusko. V tomto zmysle stojí za povšimnutie, že v roku 2004 bol kanonizovaný ruský admirál Fjodor Ušakov, hrdina námorných vojen proti Turecku a Napoleonovi. 26. septembra 2005 bol vyhlásený moskovským patriarchom Alexejom II. za ochrancu ruského bombardovacieho letectva s dlhým doletom. Patriarcha osobne uložil pozostatky a ikonu svätého do kaplnky 37. armády ruských leteckých síl, ktorých veliteľstvo sa nachádza v Moskve.

ThDr. Štefan Kuruc, PhD.; Katedra histórie Filozofickej fakulty, Katolícka univerzita, Hrabovská cesta 1, Ružomberok 034 01 (angelo@stonline.sk)

Summary

Nicholas II. and his Canonisation in the Context of Relations between Russian Orthodoxy and the State

Štefan Kuruc

The year of 1917 was the break point not only for the Russian Orthodox Church, but also for the whole of Russia and the whole world. February, 24/March, 9 in Petrograd disorders have begun. According to the counsel of his advisors, in order to quiten disorders, emperor Nicholas II abdicated from the throne for himself and his son, and transferred it to his brother great gount Mikhail Aleksandrovich. Great count refused and the governing power was transferred to the Provisional Government with count Lvov at its head, who was in July replaced by Kerensky. On March 8/21 the emperor with his family was arrested.

When Nicholas II abdicated, the Russian Orthodox Church was governed by the Most Holy Synod. After emperor's abdication and February coup it became clear that the governing of the church should be concentrated in the hands of one person, that is the patriarch. The Local Holy Council of Moscow chose metropolitan Tikhon (Belavin) for a patriarch,. The government of the Provisional Government was weak, bolsheviks took advantage of it and in October, 25/November, 7 of 1917 illegally and by force seized power. During the night of October 25, Bolsheviks took over the Winter Palace and dispelled the Provisional Government. The new government in order to stay in power began to carry out well calculated terror. Right after abdication, the emperor with his family were arrested by the Provisional Government, and then on July, 4/17, 1918 (the night of 17/18) were shot by the bolsheviks. Soon, patriarch Tikhon has suddenly died (1925).

One of the important spiritual events took place when the Russian Orthodox Church Abroad on November 1, 1981 - according to long time ago established

custom in the orthodox church - has canonized Holy New Martyrs and Confessors of Russia. All those who died for the Orthodox faith during the Godless period. Canonization meant the beginning of the repentance for the participation in the affairs of atheists and has the strong moral value. On August 14, 2000 during the meeting of the Synod of Bishops of the Russian Orthodox Church in Moscow, the decision was finally announced that all of the members of the Synod of bishops, including the patriarch, agreed to canonization of Nicholas II and his family, along with additional number of New Martyrs and Confessors, as well as local saints within Russia. The canonization of Nicholas and his family, has taken place, officially, on feast of Transfiguration, August 20, 2000. They were not named martyrs, since their death did not result immediately from their Christian faith; instead they were canonised as passion bearers. According to a statement by the Moscow synod, they were glorified as saints for the following reasons: „In the last Orthodox Russian monarch and members of his family we see people who sincerely strove to incarnate in their lives the commands of the Gospel. In the suffering borne by the Royal Family in prison with humility, patience, and meekness, and in their martyrs deaths in Ekaterinburg in the night of 4/17 July 1918 was revealed the light of the faith of Christ that conquers evil.“